

CONSERVATORUL DE MUZICĂ „G. DIMĂ”

Lucrări de
MUZICOLOGIE

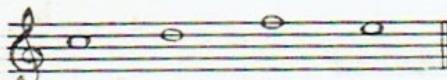
VOL. 7

Cluj, 1971

MOTTO-UL MOZART ÎN SIMFONIA JUPITER

ANDREI BENKÓ

Între motivele melodice preferate de Wolfgang Amadeus Mozart, se găsește și cel format din patru sunete de valori mari, având la bază o secundă mare suitoare, o terță mică suitoare și o secundă mică coborîtoare:

Importanța acestui motiv, de o pregnanță remarcabilă, este relevată de cei mai mulți autori care se ocupă de creația mozartiană. Cel mai des se subliniază rolul motivului în *Sinfonia Jupiter*. Unii arată apariția motivului și în alte lucrări, unele premergătoare acestei simfonii. Georg Wilhelm Berger menționează fenomenul apariției motivului în anii de început ai creației compozitorului și culminarea lui în *Sinfonia Jupiter*, considerind această celulă drept un leit-motiv, un simbol (1,157). Leopold Schmidt amintește și el de folosirea acestui motiv în *Credoul Missei în Fa* (K 192) (7,53; 7/94). Sandor Jemnitz, pe lîngă missa amitită mai sus, pomenește și de *Missa in Do* (K 257) unde motivul apare în *Sanctus* (3,257). Jemnitz într-un moment dat folosește chiar denumirea de *Motto-Mozart* (3,308), denumirea caracteristică, preluată și de noi pentru titlul acestei lucrări. Eugen Pricope ne mai semnalează apariția motivului în *Sinfonia in Sib* (K 319) (6,270; 6/306). Lichtenberg ne atrage atenția asupra folosirii motoului și în *Sonata pentru vioară și pian* (K 481), precum și asupra legăturii cu tema fugii din *Cuartetul de coarde în Sol* (K 387) (5,237; 5,255). Wyzewa și Saint-Foix remarcă folosirea motto-ului în *Missa in Fa* nu numai în partea Credo-ului ci și în alte părți. Ne atrag atenția asupra unei surse a lui Mozart: folosirea acestei teme de către Joseph Haydn în *Sinfonia în re* (nr. 13), datind din anul 1763. Autorii argumentează cunoașterea acestei lucrări de Mozart prin faptul asemănării unor procedee de prelucrări în *Credo* și în finalul simfoniei haydniene (10 II., 154). Tot în monografia aceasta găsim semnalată folosirea motto-ului de Mozart într-un *Tantum ergo* (10 I., 464; 10 II., 154). În volumul lui Dennerlein găsim semnalată o variantă minoră, în *Rondoul în fa* (K 494) (2,316), iar Ujfalussy menționează existența motto-ului și în partea a doua a

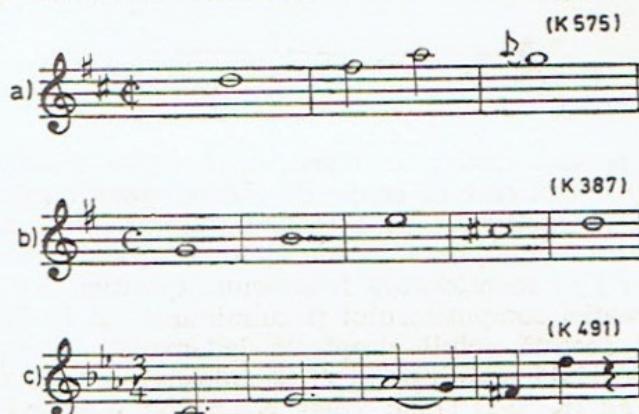
Simfoniei în sol (K 550), arătind că motto-ul face parte dintr-o grupă de teme alcătuite din valori mari (9,148—149).

Parcurgind temele mozartiene sistematizate în volumul lui Kōchel (4), întâlnim acest motto între prelucrările făcute de Mozart pe temele împrumutate de la Johann Sebastian Bach, din volumul al doilea al *Wohltemperierte Klavier*-ului (K 405, nr. 3), în *Andantele Cvartetului de coarde* (K 575) — cu o ritmizare deosebită de cele de pînă acum.

Afără de aparițiile de mai sus, găsim încă două tipuri ale motto-ului prezente în creația mozartiană. În primul tip saltul de terță dispare prin intercalarea sunetului dintre cele două elemente ale terței (K 385):

În al doilea tip, motivul menține linia, el fiind format din elementele unui trison, completate cu secunda coborîtoare. Acest tip folosește trisonul în stare directă sau în răsturnare, cu completare exterioară:

(K 385)

a)

(K 575)

b)

(K 387)

c)

(K 491)

Într-o măsură mai mică sau mai mare, Mozart folosește acest motto în următoarele creații:

- 1) *Cvartetul de coarde în Sol* (K 387),
- 2) *Cvartetul de coarde în Re* (K 575),
- 3) *Concertul pentru pian și orchestră în do* (K 491),
- 4) *Fuga în Do* (K 385),
- 5) *Missa în Fa* (K 192),
- 6) *Missa în Do* (K 257),
- 7) *Rondo în fa* (K 494).
- 8) *Simfonia în Sib* (K 319),
- 9) *Simfonia în sol* (K 550),
- 10) *Simfonia în Do* (K 551),
- 11) *Sonata pentru vioară și pian* (K 481),
- 12) *Tantum ergo* (K 142) și
- 13) *Transcriere pentru cvartet de coarde a cinci fugi de J. S. Bach* (K 405, nr. 3).

*

În cele ce urmează vom semnala pe baza *Simfoniei Jupiter* cîteva aspecte ale motto-ului în ceea ce privește:

- 1) structura sa și variantele sale,
- 2) folosirea d.p.d.v. al
 - a) liniei melodice,
 - b) ritmului,
 - c) armonizării,
 - d) instrumentării.

*

1) Formula de bază a motto-ului, măsurind distanța dintre elementele sale cu semitonul, prezintă următoarea structură: $2+3+1=6$. Pe parcursul simfoniei compozitorul folosește și alte variante ale motto-ului, ajungind la următoarele formule structurale (în unele din aceste variante direcția secundei a două se schimbă, în loc de coborîtoare și ea devine suitoare):

$$\begin{aligned}1+3+1 &= 5 \text{ (ms. 158—161, vioara II)} \\1+5+1 &= 7 \text{ (ms. 364—367, vioara II)} \\1+6+1 &= 8 \text{ (ms. 247—230, contrabas)} \\1+6+2 &= 9 \text{ (ms. 245—248, vioara II)} \\1+7+2 &= 10 \text{ (ms. 362—365, viola)} \\2+3+1 &= 6 \text{ (ms. 1—4, vioara I)} \\2+3+2 &= 7 \text{ (ms. 194—196, flaut)} \\2+4+1 &= 7 \text{ (ms. 227—230, contrabas)} \\2+6+1 &= 9 \text{ (ms. 362—365, contrabas)}\end{aligned}$$

Un alt aspect al variantelor prezintă cele patru formule provenite din practica polifoniei, folosite și de adeptii muzicii seriale, pe lîngă formula de bază (a) a motto-ului, prezența recurenței (b), a formulei oglindă (c) și a recurenței oglinzi (d)¹.

*

2a) Acest motiv, în cadrul *Simfoniei Jupiter* are un rol important în organismul complet al melodiei. Pe lîngă acele modificări amintite mai sus la combinațiile structurale, semnalăm existența unei formule melodice de *arc*, realizat prin secventarea motto-ului. Centrul arcului este motto-ul al treilea, fiind interceptat de două formule pe *re*, la polurile de margine aflîndu-se două formule pe *do*:

¹ Aceste variante se găsesc de altfel și în muzica gregoriană, unele în cea bizantină (Vezi: *Cantuale*. Red. de Lajos Bárdos, Gyula Kertész și Céza Koudela, Budapest, [1936 ?], pag. 419, 428; 402; 373; 420; — respectiv Egon Wellesz: *Die Musik der byzantinische Kirche*. Köln, 1959, pag. 15, nr. 2, pag. 23 nr. 1, pag. 60 nr. 4, precum și Egon Wellesz: *A History of Byzantine Music and Hymnography*. Oxford, 1949, pag. 371 nr. 1, pag. 372, nr. 2).

In trio-ul Menuetului din *Sinfonia Jupiter*, Mozart anticipează pe lîngă formula de bază a motto-ului și recurența oglinzi (Vezi: 551, ms. 68—75).

Ca sursă pentru compozitor a putut servi muzica gregoriană (Vezi: 10 II, 154; 7, 53; 7, 94). Lichtenberg amintește de *Magnificat* (5, 255). Cristian consideră motto-ul originar din muzica populară germană (Vezi: Vasile Cristian: *Wolfgang Amadeus Mozart*. Ed. Muzicală, București, 1958. 147).

Prin repetarea, respectiv prin secentarea motto-ului la cvintă și la octavă, compozitorul ajunge (cu repartizarea motto-ului la diferite grupuri de instrumente) la folosirea de opt ori a motivului, în coda simfoniei, în cadrul fugii:

În ceea ce privește apariția motto-ului cu un caracter *polifonic*, asistăm la o bogăție genială a diferitelor combinații. Unele din aceste procedee s-au subliniat deja, între alții de Albert Siklós (8, 158—165). Aici vom arăta numai combinațiile legate de motto-ul Mozart, lăsind la o parte varietatea folosirii celorlalte teme din finalul *Simfoniei Jupiter*.

Exemplul de mai jos ne înfățișează apariția motto-ului în societatea fiecărui din celelalte patru teme, cu inversarea vocilor, pentru fiecare

combinăție posibilă (aici litera a=motto-ul Mozart, b=tema a două, c=tema a treia, d=tema a patra, e=tema a cincea), deci: ab — ba, ac — ca, ad — da, ae — ea:

The image displays four staves of musical notation, each labeled with a letter (a, b, c, or d) and a brace indicating they represent the same musical section. Below each staff are two sets of manuscript page numbers.

- Staff a:** (ms. 383-6) and (ms. 371-5)
- Staff b:** (ms. 376-9) and (ms. 388-391)
- Staff c:** (ms. 384-7) and (ms. 388-391)
- Staff d:** (ms. 380-3) and (ms. 392-5)

Dintre combinațiile posibile cu cuplarea a două teme, ni se prezintă trei variante: acb, bac și cba. Dintre acestea Siklós prezintă cea a doua (8, 161), noi redăm a treia:

Combinăriile cu cuplarea trei, respectiv a patru teme, redăm după Siklós (8, 162—163) variantele dabc și abcde:

În ceea ce privește folosirea melodică a motto-ului, am dorit să subliniem aparența polifonică a lui în țesătura armonică a partiturii, unde în timp de câteva măsuri apar cele douăsprezece sunete ale gamei cromatice. Aici în bas, apare și o variantă mai liberă a moto-ului — cu schimbarea direcției secundei a două și amplificarea saltului:

Tot în această ordine de idei semnalăm apariția motto-ului într-un canon bazat pe formula de bază a motto-ului și a recurenței sale, precum în-alterul bazat pe varianta de oglindă și amplificată cu terțe, respectiv cu acorduri (8, 159; 9, 150):

a)

204

Handwritten musical score for four voices. The score consists of five systems of music. The first system shows a soprano vocal line with a melodic line above it. The second system shows a bass vocal line with a melodic line above it. The third system shows a soprano vocal line with a melodic line above it. The fourth system shows a soprano vocal line with a melodic line above it. The fifth system shows a soprano vocal line with a melodic line above it.

Handwritten musical score for two voices. The score consists of three systems of music. The first system shows a soprano vocal line with a melodic line above it. The second system shows a soprano vocal line with a melodic line above it. The third system shows a soprano vocal line with a melodic line above it.

Handwritten musical score for two voices. The score consists of three systems of music. The first system shows a soprano vocal line with a melodic line above it. The second system shows a soprano vocal line with a melodic line above it. The third system shows a soprano vocal line with a melodic line above it.

The image contains two musical score fragments labeled 'a)' and 'b)'.

Fragment a) (ms. 225-230): Shows a treble clef staff with a basso continuo staff below it. The treble staff has several grace notes and sustained notes. The basso continuo staff also features sustained notes.

Fragment b) (ms. 360-367): Shows a treble clef staff with grace notes and sustained notes. The notes are primarily eighth and sixteenth notes, with some sustained notes.

b) Folcirea *ritmică* a motto-ului se rezumă la dure lungi de patru pătrimi, cu cîteva excepții cînd se modifică nota de încheiere sau cea de la început (de exemplu ms. 56, 399, 402).

*

c) Apariția motto-ului în cadrul *armonic* este și ea variată, bogată în nuanțe. Cele nouă exemple care ne stau la dispoziție în final, sănătot atîtea variante, drept dovadă că compozitorul se abține de la şablonane. Din această varietate redăm șase realizări în formă de cifraj:

Do:	I ⁶	II ⁵	V ⁷	VI	(ms. 1-4)
Do:	I	V ^{4,3}	V ⁷	I	(ms. 9-12)
sol:	IV	VII ^{5#} II [#]	V	I	(ms. 194-196)
re:	VI	V ^{4,3#}	V ⁷	I	(ms. 199-201)
la:	IV	II ⁵ #II ^{6,5}	V ⁷	I	(ms. 204-206)
	Do:	V ⁷	VI	IV	I ⁶ (ms. 227-230)

În exemplele următoare motto-ul armonizat apare pe o *pedală*. Pornirea și încheierea în ambele cazuri se face cu treapta întâia, iar celelalte două sunete se armonizează cu treapta a doua și a șaptea — cu o mică nuanță:

Ultimul exemplu ne prezintă motto-ul într-un cadru armonic care pornește de la tonalitatea de bază (*Do*), trece printr-o serie de tonalități înrudite (*Fa — re — mi — la — re — sol — do — fa*), folosindu-se în general de o secvență de I—V, respectiv de VI—V:

d) În ceea ce privește latura *instrumentării* a motto-ului, ni se prezintă un tablou în care compozitorul folosește diferitele culori cu economie, cu dibăcie. punctul culminant rezervîndu-l pentru repriză, în rest, motto-ul apare cel mai des în grupul coardelor, mai ales în cel al viorilor. Iată tabloul rezumativ al instrumentării motto-ului:

<i>Expoziție</i>	<i>Tratare</i>	<i>Repriză</i>
flaut		flaut
oboi		oboi
		fagot
coarde (viori)	coarde (toate grupurile)	corn
		coarde
		(toate grupurile)

Din cele expuse mai sus rezultă:

- a) folosirea într-o perioadă lungă (de la K 142 pînă la K 575) cu un rol crescînd a unor surse ale muzicii gregoriene, tema-Credo — respectiv motto-ul Mozart — fiind una dintre cele mai preferate de compozitor;
- b) folosirea ingenioasă a motto-ului în finalul *Simfoniei Jupiter*, compozitorul elaborînd o serie de variante structurale, melodice, încadrînd acest element al limbajului său în combinații polifonice foarte variate, armonizîndu-l în mod nuanțat și instrumentîndu-l cu punctul culminant în repriză.

BIBLIOGRAFIE

1. Berger W. G.: *Muzica simfonică barocă — clasică*. Ed. Muzicală, București, 1967.
2. Dennerlein H.: *Der unbekannte Mozart*. VEB Breitkopf und Härtel, Leipzig, 1955.
3. Jemnitz S.: *Wolfgang Amadeus Mozart*. Ed. Gondolat, Budapest, 1961.
4. Köchel L.: *Chronologisch-thematisches Verzeichnis sämtlicher Tonwerke W. A. Mozarts*. Ed. Breitkopf und Härtel, Wiesbaden, 1965.
5. Lichtenberg E.: *Mozart élete és mûvei* (Viața și creația lui Mozart). Budapest, 1943.
6. Pricope E.: *Simfonia pînă la Beethoven*. Ed. Muzicală, București, 1963.
7. Schmidt L.: *W. A. Mozart*. Schlesische Verlagsanstalt, Berlin, 1920.
8. Siklós A.: *Zenei formatan* (Forme muzicale). Ed. Rozsnyai Károly, Budapest, 1923.
9. Ujfalussy J.: *Intonáció, jellemformálás és tipusalkotás Mozart egyes mûveiben* (Intonația, formarea caracterelor și crearea tipurilor în unele lucrări ale lui Mozart). În: Zenetudományi Tanulmányok (Studii de Muzicologie). Red. Bence Szabolcsi și Déne Bartha. Ed. Academiei. Budapest, 1957.
10. Wyzewa Th. — Saint-Foix G.: *Wolfgang Amadeus Mozart*. Paris, 1936.

THE „MOZART MOTTO“ IN THE JUPITER SYMPHONY

Andrei Benkő

Abstract

The author points out the presence of the first theme in the finale of the „Jupiter“ Symphony. He shows several aspects in connection with the use of this theme; studying the structure, the variants of the motto, its framing within the melodics of the symphony (sequence, arch form, polyphony) he analyses the full of light and shade harmony of the motto. He proves by means of several examples the ingenious achievement of this element of Mozart's musical language.

LE „MOTTO MOZART“ DANS LA SYMPHONIE JUPITER

Andrei Benkő

Résumé

L'auteur signale la présence, dans la création mozartienne, du premier thème du final de la symphonie *Jupiter*. Il présente quelques aspects liés à l'emploi de ce thème, tout en étudiant la structure, les variantes du motto, son encadrement dans la mélodie de la symphonie (la séquentation, la formule d'arc, la polyphonie); il analyse l'harmonisation nuancée du motto et montre certains aspects concernant la rythmique et son instrumentation. On démontre par des exemples l'ingénieuse fructification de cet élément du langage musical mozartien.

„Мотто Моцарта“ в симфонии *Юпитер*

Андрей Бенкё

Резюме

Автор обращает внимание на присутствие первой темы финала *Симфонии Юпитера*. Представляет виды, связанные с употреблением этой темы, изучая структуру, варианты „Мотто“, его включение в мелодику симфонии (по секвенциям, формула аркового характера, полифония), анализирует оттеночную гармонию, показывает виды, связанные с ритмикой и его инструментовкой. Демонстрирует примерами находчивую плодотворность этого элемента в музыкальном языке Моцарта.

DAS „MOZART-MOTTO“ IN DER JUPITER-SINFONIE

Andrei Benkő

Zusammenfassung

Der Verfasser weist auf das wiederholte Vorkommen des ersten Themas aus dem Finale der *Jupiter-Sinfonie* in Mozarts Werken hin. Er führt Umstände an, die an die Verwendung dieses Themas gebunden sind, untersucht die Struktur, die Varianten des Mottos, seine Einordnung in die Melodik der Sinfonie (Sequenzen, Bogenformel, Polyphonie), analysiert die farbenreiche Harmonisierung des Mottos, behandelt dessen rhythmische und instrumentationstechnische Aspekte. Er beweist anhand von Beispielen die geniale Verwertung dieses Bausteines der mozartschen Musiksprache.

IL „MOTTO MOZART“ NELLA SINFONIA JUPITER

Andrei Benkő

Riassunto

L'autore segnala la presenza nella creazione mozartiana del primo tema del finale della sinfonia Jupiter. Presenta aspetti legati all'uso di questo tema, studiando la struttura, le varianti del „Motto“, il suo inserirsi nella melodica della sinfonia, analizza l'armonizzazione ricca di sfumature del „Motto“, dimostra aspetti legati alla ritmica ed alla sua istruментazione. Mette in rilievo con esempi ingegnosi lo sviluppo di questo elemento del linguaggio musicale mozartiano.

I. P. Cluj 611/1971